

(ב) עינוי עצמי לתיאבון

ספרו החדש של אהרון מגד, "על עצים ואבנים"⁷, קרוב במהותו יותר לספרים כגון "מקרה הכסיל"⁸ ו"הבריחה"⁹ שנתפרסמו בסוף שנות החמישים ותחילת שנות השישים, מאשר ל"החיים הקצרים"¹⁰ ו"מחברות אביתר"¹¹ שנתפרסמו בשנים האחרונות. הגיבור המתענה, המחטט בנגעי גפשו והחדור הכרה ברורה וסופית כי כל מעשיו נידונו לכישלון, וקשה מוזאת, כי כל כוונותיו בעליבות ובצביעות מקורן, — מופיע אמנם, בוואריאציות שונות, בכל ספריו של מגד. שלומיק, הכסיל, הנוסע לניקרגואה, יונס, שוקה, אביתר, יגאל רביב — כולם מתענים, כולם סובלים, כולם אינם מסוגלים לשכות, ואף לו לרגע, את מגרעותיהם (האמיתיות והמדומות). ההרגשה של המסכנות העצמית גוררת עמה התבטלות בפני האחרים. משפטם של האחרים חשוב מאוד לגיבור המגדי. מעבר לכל, ירא הוא להתבזות, להראות מגוחך, לשמש מטרה לצחוקם של הסובבים אותו. הוא אוהב להזכר במצבים לא נוחים, לחטט בהם שוב ושוב, לנפח את תשיבותם. אביתר לויטין אינו מסוגל לשכות עד יום מותו ביקורת קטלנית על סיפור יחיד שכתב ופרסם. בבואו בין האנשים, נדמה לו לעיתים קרובות שאיש שיחו קרא את אותה הביקורת ולועג לו בליבו — הגם שברור לגמרי, כי קיטונות הלעג והחרפה אשר שופכים אנשי העט והספרות זה על זה בכל מוספי יום השישי נשכחים רחבם באותה מהירות ורשלנות בה נכתבו וכדי לזכרם ולסבול מהם צריך להיות אביתר לויטין. זכרונות מביכים רודפים את הגיבור המגדי; רודפים אותו ואינם מרפים ממנו. תפחד בפני הלעג והחרפה גורמים לו לחפש מחסה תחת החסות החמה של הכלל. גיבור מוקדם כמו שלומיק עדיין יכול לחפש ואף למצוא אותה חסות והערכה בקיבוץ. עם השנים הופכת תבעיה לקשה יותר. הכסיל אינו מצליח להתקבל לאגודת הרשעים. הנוסע לארץ גומר אינו מסוגל להשתתף בשמחת הכלל ולהסתף למעגל האחדות הגדולה. יונס אינו שייך לחבורת הסופרים והאמנים. שוקה טל אינו הולך בגדולות ואינו מבקש לו את אהבת הכלל; הוא רוצה אך ורק לזכות בהבנתה ובהערכתה של אשתו; אולם אשתו אינה מקבלת אותו. גם לבתו ולאמו אין מקום פנוי בחייהן אותו שוקה היה מסוגל למלא. אביתר לויטין רוצה בהערכתו של יוסף ריכטר. בתור מגיה ויועץ, רואה הוא עצמו שותף ליצירתו של ריכטר, ורוצה הוא כי ריכטר יודה בזאת. ריכטר, לעומת זאת, לא מקבל את לויטין כשותף, כי אם כפועל שחור. יונס נדחה אפילו על ידי עולם המתים. הוא אינו מסוגל לכתוב את הספר על אברשה דוידוב משום שהוא חש כי אינו ראוי למשימה. ואפילו נתגלו בקיעים ופרצים בתמונת דיוקנו של דוידוב תוך כדי התחקותו של יונס אחר דרכי האיש המת — עדיין עולה הוא לאין ערוך על דור האפייגונים של החיים. יגאל רביב מעלה בחיטוטיו שורה שלמה של מעשים מביכים, מעשים שהם בחלקם בתחום אחריותו המיידית ואילו בחלקם הם פרי

מצבים שהוא נסחף לתוכם מבלי דעת. כמה מן המעשים הללו קשורים דווקא במחדלו האישי, כישראלי, בסביבה של גויים. אותה פרובלמטיקה מטרידה את הנוסע לניקרגואה.

קיימת, אכן, קרבת נשמות בין הגיבורים המגדיים השונים. אם אמרת בתחילת דברי, כי "על עצים ואבנים" קרוב יותר במהותו ל"מקרה הכסיל" ו"הברית" מאשר ל"החיים הקצרים" ו"מחברות אביתר" הרי התכוונתי בזאת לא למהותם של הגבורים, אלא למבנה הצורני והעלילה. לעלילה יש משקל ב"החי על המת"¹² והיא מוסיפה בחשיבות ב"החיים הקצרים" ו"מחברות אביתר". "החי על המת" כתוב בטכניקה המסבכת של סיפור בתוך סיפור, כאשר קיימת זיקת גומלין בין שתי העלילות. סיפורו של דוידוב מופיע קטעים בתוך סיפורו של יוגס. הרומאן "החיים הקצרים" בא להפריך את דבריה של הד"ר אלישבע טל-בלומפילד, אשתו של שוקה טל, כי "לרומאן הריאליסטי, המיוסד על עלילה כרונולוגית בעלת הגיון סיבתי, אין עוד מה לחדש ואין עוד מה לגלות". העובדה שמשפט זה מופיע במוטו שבראש הספר, ושהוא אינו אלא מימרה של דמות פיקטיבית מתוך הספר, אשר חייה עומדים בסתירה גמורה לקביעותיה המלומדות, באה להוסיף גופך של אירוניה. ב"מחברות אביתר", כמו גם ב"החי על המת", יש הרבה מחקר רקע. פרטים שונים מן התקופה משולבים בסיפור, כדי לתת רקע אוטנטי לדמויות פיקטיביות. נראה לי שאצלנו נוטים לזלזל במהימנותם של הפרטים האוטנטיים. מובן שדיוק הרקע העובדתי אינו ערובה בלעדית לערך האמנותי; ומובן שקיימת גם יצירה הנתונה כולה בעולם הדימיון ואין בה מקום לרקע מציאותי. אולם כאשר מדובר בתקופה מסוימת ומוגדרת סרוס העובדות כלל אינו מעלה, כפי שסבורים, כפי הנראה, הלוותמים לטוהר הספרות. עבודת הרקע ב"מחברות אביתר", מכל מקום, היא אחת ממעלותיו של הספר, ומוסיפה לו עניין. שאלה אחרת היא, האם למשל אילנה רובינא אסירת תודה לו לאהרון מגד על כך, שכל הקורא ב"מחברות אביתר" נמצא למד את גילה המדוייק. זו רק דוגמה אחת.

ואילו ספרו החדש של מגד, "על עצים ואבנים", אינו ספר עלילתי. רוב-רובו של הספר הוא ווידוי מפיו של יגאל רביב בפני מאזין יחיד שאינו מוזהה בשם, אשר אנו למדים עליו את הפרטים הבאים: הוא סופר, והוא היה חברה של אשתו של רביב בהיותה נערה צעירה. פרטים אלה קובעים מערכת יחסים מסוכסכת בין שני הגברים, שהאחד מהם מדבר והשני שותק, אולם יחסים אלה אינם במרכז הסיפור (אם ההגדרה "סיפור" תופשת כאן). יגאל רביב שוטח את דבריו בפני חברו השותק. הוא אינו מספר סיפור כרונולוגי, אינו תוחם פרשת חיים. הוא מעלה אפיוודה כאן ואפיוודה שם, כאשר המכנה המשותף, בכל המקרים, הוא מחדלו האישי, המתבטא באופנים שונים. ככל שהמצב לתוכו הוא נקלע הוא מביך יותר, כן מרבה יגאל רביב להפוך בו ולהפוך בו. תוך כדי חשיפת

נגעי עצמו, הוא אף אינו שוכח להעיר, כי גם הדיבורים הללו אין בכוחם לטהר את השרץ וכי אינם מעידים על אהבת אמת שבו, או על כל תכונה חיובית אחרת; נהפוך הוא; דיבוריו על תכונותיו השליליות מטרם אך ורק לעורר רושם במאזין כי יש בו גרעין טוב. ווידויו אינו נובע מאהבת אמת, אלא מכוון הוא ליצור רושם של יושר פנימי; נקודה זו מבהיר יגאל רביב מידי פעם לשומעו. הוא אינו מסוגל אפילו ליהנות מן החשיפה העצמית, אלא מוסיף חשיפה לחשיפה, אם אפשר לומר כך, פירושו רש"י לשורות קטנות.

כמה וכמה סיוטים רודפים את יגאל רביב. אחד הסיוטים הוא סיוט הישראלי והיהודי כנגד העולם הגויי, סיוט המופיע בבהירות רבה גם ב"מסע לניקרגואה" וב"מסע לארץ גומר". בומן שהייתו של רביב בעיר שדה אמריקאית נחמדה, לצרכי השתלמות כביכול, עיר שדה אמריקאית שיש בה אמריקאים נחמדים והגונים, הוא מסתבך במעשה בלתי הגון בבנק שם הוא מחזיק את חשבונו. הסכום המדובר הוא סכום של שישים דולאר, לא פרוטות, ובכך, אך גם לא סכום גדול. הוא קיבל סכום זה בטעות מעבר לחשבון שהגיע לו, ואין הוכחות שאכן הוא קיבל סכום זה. מניעיו ונימוקיו של רביב בפרשה זו הם מעורפלים ואין הם נהירים גם לו לעצמו. הוא אמנם נוטה לראות עצמו כחוטא אולם הרושם הוא שרתיעתו בפני הסברים להבהרת העניין היא עיקר המכשול. הפרשה הבלתי נעימה לכשעצמה מקבלת משמעות הרבה מעבר למימדיה הריאליים. יגאל רביב שוב אינו יגאל רביב, אלא בא כוחם של הישראלים כולם — אף על פי שבביתו שלו הוא רחוק מלחוש עצמו כנציג אופייני של עמו וארצו. וכך הוא אומר למאזין השותק: "הציק לי שאני יהודי, ישראלי, בעיירה של גויים. אולי היו שם כמה משפחות יהודיות, לא שמעתי עליהן. אני, על-כל-פנים, הייתי מעין נציג. ואני, היהודי, הישראלי, באתי, התקבלתי, טינפתי. עיירה נקייה של ואספס — אנגלו-סכסים-לבנים-פרוטסטנטים — ואני זיהמתי אותה." פרשה זו מעניינת במיוחד בהקשר אחר. במקום אחר במשך ווידויו מספר רביב שהוא נוהג "לסחוב" ספרים בחנויות ספרים. כלומר, כאשר הוא קונה ספר רציני, אינטליגנטי, הוא מעלים באותה עת בכיס ה'קט שלו איזה ספר פורנוגרפי, ספר כיס קל; הוא משלם עבור הסחורה המכובדה, ואינו משלם עבור הפורנוגרפיה. שוב, אין זה ברור אם מתכוון יגאל רביב לגנבה במטרה של זכיה מן הפקר, או שפשוט לא נעים לו לקנות ספרי פורנוגרפיה (אחריהם הוא כרוך) ונוח לו יותר להעלימם בכיסו בהחבא. יש לזכור גם שהספר עבורו רביב משלם הוא ברוב המקרים יקר הרבה יותר מן הספר הסחוב. המעניין הוא, שסחיבת הספרים מחנויות ישראליות מציקה לו לרביב הרבה פחות מאשר אותו מקרה בלתי טהור בעיירה האמריקאית — והלאו בשני המקרים מדובר בהעלמת רכוש זר. במקרה שקרה בחוץ לארץ הגיבור חש עצמו אשם כפל כפלים. הוא חוטא לא רק כיחיד, אלא גם כציבור שלם. אופייני גם שמכל

האפיוזדות המביכות, אשר יגאל רביב מעלה אותן במשך המונולוג הארוך שלו, אולי המציקה לו ביותר היא מעשה שארע בינו לבין כומר גרמני. וכאן לא מדובר במעשה של אי יושר, אלא בצורת התנהגות. בעיני המסתכל מן הצד אף ספק הוא, אם באמת נתבזה רביב בפני הכומר, כפי שנדמה לו. ייתכן ויחסו של הכומר הוא פרי מחשבותיו של רביב בלבד.

על מנת לחדור מעט לנשמתו של רביב, יש לזכור כי, ככל גיבוריו של מגד, תלוי רביב במידה רבה ביותר ביחסם של האחרים אליו. כך, למשל, הוא בוגד באשתו עם סטודנטית צעירה ונחמדה. המצב אינו מטריד אותו במיוחד. אולם יום אחד הוא רואה במקרה ברחוב את אשתו ואת הנערה כשהן משוחחות ביניהן. (אם הנערה גרה באותו רחוב). רק אז הופך המצב לבלתי נסבל בעיניו, והוא מפסיק את פגישותיו עם הנערה.

הספר מסתיים במונולוג נוסף, קצר יותר, מונולוג של הידיד שהאזין בדממה ועתה הוא כותב את הדברים לעצמו. מונולוג זה אינו ויודוי ישר, אלא עקיף. לעומת שרשרת האפיוזדות של סיפורו של יגאל רביב, סיפורו של הידיד הוא אחיד במהותו, יש בו עלילה ועניינו המשבר שבין המספר לבין אשתו, והפירוד הבלתי נמנע שבין השניים. מעניין, גם כאן הקונפליקט שבין הישראלי לנכרי הוא אחד הצירים המרכזיים.

וכך נוספו דמויות חדשות לגלריית הישראלים המתענים של אהרון מגד.

ינואר, 1974